

DIÓSI PÁL

*A magyar fiatalok külföldi tanulási
és munkavállalási szándékai,
illetve tapasztalatai*

Tanulmányomban a Bar Kochba Intézet „Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében” című kutatása során szerzett tapasztalatok egy részét ismertetem. Az 1995 áprilisában végzett terepmunka során a 15–20 év közötti magyar fiatalokat egy 800 személyes, életkor, nem, településjelleg és aktivitás szerint reprezentatív mintán kérdeztük. Ezt három, egyenként 100 személyes speciális alminta egészítette ki, amelyben 15–18 év közötti fiatalokat kérdeztünk egyes nemzetiségi és zsidó középiskolák tanulói közül, illetve ugyanilyen korú roma fiatalokból.

Kollégáim, Barcy Magdolna és Rudas János a fiataloknak a zsidóságról, a cigányságról és a hétköznapi másságról alkotott véleményeit, idevágó előítéleteit vizsgálták. Az én feladatom az volt, hogy az egyszerűség kedvéért migrációs blokknak nevezett altémát gondoljam.

A külföldi tanulás, illetve munkavállalás révén kialakuló, kifelé irányuló szituatív migrációs tapasztalatok létét, a kérdezettek ilyen törekvéseit, elképzeléseit, az így létrejövő mássághoz kapcsolódó ítéleteit vizsgáltuk.

A Magyarországra irányuló migráció négy, karakteresen eltérő változata kapcsán az „idegenek” feltűnésének érzékelésével és azokkal az ítéletekkel is foglalkoztunk, amelyek a külföldi turisták, diákok, munkavállalók és menekültek ittlétéhez kapcsolódnak. Mindezek olyan helyzetek, amelyekben – ha ideiglenesen is – hol a kérdezettek kerülnek a „más” helyzetébe, hol ők tekinthetik „másnak” a Magyarországra érkezetteket. A másság ilyen megközelítésű vizsgálatát azért tartottuk indokoltnak, mert a nyolcvanas évek végétől kezdve a korábbiaktól eltérő módon vetődik fel a külföldi tanulás–munkavállalás lehetősége, illetve kényszere, és sok szempontból megváltozott a hozzánk ideiglenesen vagy véglegesen külföldről érkezők száma, szándéka és helyzete is.

A kifelé irányuló migráció kapcsán a szándékokat, a saját élmény létét és az ilyen helyzetet átélőkről kialakított benyomásokat vizsgáltuk. A befelé irányuló migráció esetében pedig az érdekelt minket, hogy változónak érzékelik-e az ily módon ideérkezők számát, mennyire tartják előnyösnek–hátrányosnak Magyarországra számára azt, amit érzékelnek. A munkacsoport meg-

rendelésének megfelelően, dolgozatomban kizárólag a külföldi tanulásra, a munkavállalásra vonatkozó eredményeink egy részére szorítkozom.

A 800 személyes, reprezentatív főmintában a külföldi tanulás, illetve munkavállalás hozzávetőleg azonos arányban mozgatta meg a megkérdezettek fantáziáját, és közel egyforma mértékben volt alkalmuk e helyzetek kipróbálására is.

A megkérdezett fiatalok domináns többsége (52 százalék) állította, hogy már gondolt arra: tanulmányait külföldi iskolában kéne folytatnia, de eddig nem volt lehetősége ennek az ötletnek a megvalósítására. Mindössze 3 százalék számára nyílt mód a külföldön folytatott tanulmányokra, amit méltán nevezhetünk elhanyagolható aránynak. A reprezentatív főminta második domináns csoportja (41 százalék) a felvétel időpontjáig egyáltalán nem gondolt külföldi tanulásra és 4 százalék nem tudott, nem akart a kérdésre válaszolni.

A külföldi munkavállalás ötlete alig valamivel több (55 százalék) fiatal gondolataiban merült fel úgy, hogy az elképzelés megvalósítására nem találtak lehetőséget. A külföldi iskolai tapasztalatokkal rendelkező, igen szűk körből alig tér el a kinti munkavégzést kipróbálók (4 százalék) súlya. A domináns csoport mögött ismét második helyen (38 százalék) találjuk azokat, akik még az ötlettel sem játszottak, a fantázia szintjén sem érintette őket a külföldi munkavállalás lehetősége. A válaszképtelenek aránya ez esetben 3 százalék volt.

Ezek az arányok a nemek és az életkor szerint mindössze 5–10 százalékban különböznek. A nők és az idősebbek gyakrabban állították, hogy felmerült már bennük a külföldi tanulás ötlete, ennek megfelelően valamivel gyakrabban (23 százalék) valóra is váltották elképzelésüket. A forrástáblázathoz $p < 0.0005$, illetve 0.002 értékek tartoznak, tehát igen erősen, illetve erősen szignifikáns adatokról van szó. A külföldi munkavállalás kapcsán hasonló eltéréseket láttunk, azzal a különbséggel, hogy erről a férfiak fantáziáltak többet, bár csak 1 százalékkal többen vállaltak munkát külföldön. Az életkor ezeket a válaszokat inkább széthúzza, mint a külföldi tanulásra vonatkozókat. Az eltérés 13 százalék a fantázia és 7 százalék a gyakorlat esetében. Ezek az adatok a nemek szerint nem szignifikánsak, az életkor mentén viszont ($p < 0.0001$) igen erősen szignifikánsak.

A gazdasági aktivitás mentén ismét 10 százalék körüli eltéréseket láttunk, a tanulók gyakrabban gondoltak külföldi tanulásra, mint a dolgozók, illetve a munkanélküliek, a dolgozók körében többször felmerült a kinti munkavállalás ötlete, mint a tanulók, munkanélküliek között. A külföldi tanulás mindhárom alcsoportban 23 százalék számára vált realitássá, míg a kinti munkavégzés a tanulóktól a munkanélküliek felé haladva 3 – 5 – 7 százalék részére jelentett valódi tapasztalatot. A forrástáblázat adataihoz $p < 0.0001$, illetve 0.01 értékek tartoznak, amelyek igen erős, illetve erős szignifikanciát jeleznek. Azt kell mondanunk, hogy az iskoláikat befejezettnek tekintők inkább a kinti munkavállalás ötletével kacérkodnak, a még tanulósorban levő fiatalok fantáziáját viszont a külföldi tanulás mozgatja meg. Azt magától értetődőnek tekinthetjük, hogy a tényleges munkavállalás arányai a tanulóktól eltávolodva növekszenek, és a munkanélküliek magasabb arányú kinti munkavállalását

is „természetesnek” tartjuk. Legalábbis abban az értelemben, hogy aki itthon nem talál munkát, az Magyarországon kívül kísérletezik.

A fantázia és a gyakorlat közötti jelentős arányeltérések, illetve a minden metszetben e két válasz közötti „nem gondolt rá” szubdomináns válaszok gyakori előfordulása arra utalnak, hogy amikor a válaszokban a külföldi tanulás-munkavállalás gondolatával találkozunk, akkor – legalább a válaszok egy részében – pillanatnyi ötletekkel, az eltérő motivációjú válaszadási késztetések hatásával, együttvéve: kevésbé végiggondolt elképzelésekkel van dolgunk. Emiatt úgy gondoljuk, hogy az eddigi eredményeket érdemes kritikusan kezelni és megnézni, vannak-e ennél megbízhatóbb adataink.

Álláspontunk szerint azok a válaszok, amelyekben a külföldi tanulás-munkavállalás kívánatosnak tartott célországát is képesek voltak megnevezni, jobban eligazítanak a fiatalok elképzeléseiről, mint amelyekről kiderült, hogy nincs mögöttük még rögtönzés szintű képzet sem a tanulásra, munkavállalásra alkalmas országról. Ebből a megfontolásból indultunk ki, amikor az alapkérdés válaszainál összetettebb módon (a „gondolt rá” választ két kategóriára bontva) az eddigi négy helyett öt kategóriával írjuk le a fiatalok külföldi tanulásához-munkavállaláshoz való viszonyát.

A tanulás és a munkavállalás kapcsán megismert adatokat az egybevetethetőség kedvéért érdemes párhuzamosan szerkesztett, rendezett sorban bemutatnunk:

A külföldi tanulásához, illetve munkavállaláshoz való viszony
(%, N = 800)

	<i>tanulás</i>	<i>munkavállalás</i>
nem gondolt rá	41	38
gondolt rá, célországgal	32	32
„csak úgy” gondolt rá	20	23
volt is ilyen céllal külföldön	3	4
nem tudja, nem válaszol	4	3

A domináns csoportot mindkét esetben azok alkotják, akiknél fel sem merült a kinti tanulás-munkavállalás ötlete. E mögött vélhetően az ötletek-vágyak öncenzúrázása húzódik meg, még a gondolatot is távol tartják maguktól. Ehhez közeleink látom az ötlettel eljátszók és a célország kigondolásáig eljutók távolságának tartalmát is. Sokan annyira esélytelennek látják ötletük megvalósítását, hogy a célországról nem is gondolkoznak, megkímélik magukat a gondolat „felesleges” kiszínezésétől, ezért el sem jutnak egy kívánatosnak-alkalmasnak tartott ország kiválasztásáig. Ha figyelembe vesszük a tanulni, illetve dolgozni külföldre tényleg eljutók alacsony arányát, akkor azt kell mondjuk, hogy a most látott öncenzúrárt a realitások működtetik, hiszen valóban igen kevesek válhatták valóra ilyen vágyaikat.

A célországhoz kötött elképzeléseket és a megvalósult terveket együtt szemlélve megállapíthatjuk, hogy a reprezentatív főmintában *a külföldi tanulás szándéka több-kevesebb határozottsággal a kérdezettek 35 százalékát jellemzi, közülük azonban csak 3 százaléknak sikerült megvalósítania elképzeléseit.*

Ugyanezzel a közelítéssel a külföldi munkavállalásról elmondható, hogy lényegében azonos arányokat ismertünk meg. A főmintában kérdezettek közül *külföldi munkavállalásra figyelmet érdemlő komolysággal 36 százalék gondolt, viszont mindössze 4 százalék válthatta valóra terveit.*

Mielőtt a célországokra vonatkozó elképzeléseket áttekintenénk, szükségesnek látjuk a fenti, reprezentatív adatok kiegészítését. A hagyományos demográfiai változók (nem, életkor, lakóhely) mentén képzett csoportokban ezek az arányok igen kevésbé térnek el egymástól. Részletező bemutatásukat feleslegesnek tartjuk, elsősorban azért, mert más – a kutatás mintaszervezési módjából következő – csoporttagolás mellett jelentősebb differenciákat találtunk. Mint a dolgozat bevezetőjében jeleztem, felvételünk a reprezentatív főminta mellett három, egyenként 100–100 személyes speciális almintát is érintett. Ennek köszönhetően a magyar fiatalokat reprezentáló adatokon túl, módunk van olyan összehasonlításra is, amelyben a reprezentatív adatok mellett a magyarországi etnikai kisebbségekhez tartozó fiatalokra jellemző szándékokat, tapasztalatokat is figyelembe vehetjük.

Ezekben az összevetésekben elkülönített adatok állnak rendelkezésünkre a vitán felül legnagyobb hazai kisebbséghez: a roma közösséghez tartozó fiatalokról, s egy vegyes nemzetiségi csoportról és a lényegében Budapestre koncentrálódó magyarországi zsidóság középiskolás korú fiataljairól. Az e körökből és a főmintából származó eredmények egybevetése fontos kiegészítő információ lehet a megrendelő számára. A teljes táblázatok bemutatása helyett beérjük három legfontosabb oszlop: a „nem gondolt rá”, a „gondolt rá, célországgal” és a „tanult-dolgozott külföldön” tartalmúak kiemelésével.

A külföldi tanuláshoz való viszony, alminták szerint
(%, N = 100, 100, 100, illetve 800)*

	<i>nem gondolt rá</i>	<i>gondolt rá, célországgal</i>	<i>tanult külföldön</i>
zsidó iskolák	9	39	36
vegyes nemzetiségi iskolák	23	48	5
cigány szervezetek tagjai	59	27	6
főminta	41	32	4

* Táblázatunknak nincs összesen oszlopa, mert a forrástáblázat két oszlopát a kiemelés kedvéért elhagytuk.

A kutatás négy almintájában kapott válaszok együttes áttekintése nyomán elsőként azt kell kiemelnünk, hogy *az idegenben folytatható tanulmányok a zsidó gimnáziumok tanulói számára reális vágyak*, a többieknek szinte semmi lehetőségük nincs erre. *Egyetlen olyan réteget* találtunk a felvételben kérdezett 1100 fiatal körében, amelyben a megkérdezettek *szülei* nemcsak belátják a külföldi tanulás előnyeit, hanem *rendelkeznek is az e döntéshez szükséges információkkal*, és a döntés végrehajtásához képesek a szükséges *anyagi fedezet* előteremtésére is.

A főminta kapcsán már jellemeztük a célország konkrét megfogalmazásának hiányában tetten érhető *öncenzúrázás* jelenségét. A fenti adatokból

átláthatóvá vált, hogy a kérdezettek egy rétegében ennél keményebb módon is működik az öncenzúra. Két almintában azok képezték a domináns válaszcsoporthoz, akik a célsország meghatározásával gondoltak a külföldi tanulásra, a cigány almintában 59 százalékában viszont fel sem merült ez a gondolat. Ez annak ellenére van így, hogy túlnyomó többségük (83 százalék) a kérdezés időpontjában iskolai tanuló volt. Ez még a főminta 69 százalékában tanulókból álló főminta mögött is elmarad, hiszen körükből „csak” 41 százalék állította, hogy nem is gondolt idegenben folytatható tanulmányokra. A forrástáblázat adataihoz $\chi^2 = 210.71817$ és $p < 0.001$ értékek tartoznak, amelyek igen erős szignifikanciát jeleznek.

Ha a főmintánál követett módon összegezzük a most látottakat, akkor azt kell kiemelniünk, hogy a külföldi tanulásról megalapozott elképzeléssel a zsidó iskolák diákjainak 75 százaléka rendelkezik, és közülük 36 százalék már tanult külföldön, a vegyes nemzetiségi iskolákban 53 százalék a komoly szándékúak aránya és körükből 5 százalék jutott el külföldi iskolákba, a roma fiataloknak viszont mindössze 33 százaléka jutott el a határozott elképzelésekig és 6 százalék tanult is külföldön.

A zsidó, illetve a vegyes nemzetiségi iskolák diákjait a roma almintától, illetve a főmintától egyaránt megkülönbözteti a külföldi tanulásra való beállítódás magas aránya, a megvalósítás eszközei azonban számottevő arányban csak a zsidó iskolák tanulói számára adóttak. A roma szervezetekhez tartozó fiatalok és a főminta közös jellemzője a körülírt elképzelések szerény aránya és ezzel együtt a vágyak nagyfokú öncenzúrázása. A roma fiatalok kiugróan magas arányú önkorlátozásához azt kell hozzáfűznünk, hogy ez egyben nagyfokú realitásérzéküket is jelzi.

A külföldi munkavállaláshoz kapcsolódó körvonalazott elképzelések és saját élmények egészen más adatprofilt eredményeztek.

A külföldi munkavállaláshoz való viszony, alminták szerint
(%, N = 100, 100, 100, illetve 800)*

	<i>nem gondolt rá</i>	<i>gondolt rá, célszággal</i>	<i>dolgozott külföldön</i>
zsidó iskolák	47	27	6
vegyes nemzetiségi iskolák	41	33	–
cigány szervezetek tagjai	35	41	10
főminta	38	32	3

* Táblázatunknak nincsen összesen oszlopa, mert a forrástáblázat két oszlopát a kiemelés kedvéért elhagytuk.

Adataink azt jelzik, hogy a kérdezettek négy csoportja közül a főminta és a vegyes nemzetiségi iskolák diákjai számára megközelítően azonos az idegenben vállalható munka vonzereje, és az ilyen elképzelések realitásértéke is. A széli helyzetekben a zsidó iskolák tanulóit és a roma szervezetekhez kötődő fiatalokat találtuk. *A roma fiatalok körében a legmagasabb a határozottnak tekinthető szándékok és a megvalósult külföldi munkavégzés aránya.* A zsidó iskolák diákjai viszont annak ellenére gondolnak ritkábban min-

den más csoportnál a kinti munkavégzésre, hogy a négy csoportból a legtöbb tapasztalatot felmutató cigány fiatalok után itt találtuk a második „legmagasabb” arányú saját élményt. *Úgy gondoljuk, a zsidó iskolák tanulóit feltehetően nem a pénzkereset lehetősége motiválja. Sokkal valószínűbbnek tartjuk a tapasztalatszerzésre, a világlátásra irányuló elképzeléseket, amelyek megvalósulása a körükben gyakori külföldi tanuláshoz közeli funkciókat hordoz.* Ez persze hipotézis, amelynek tarthatóságáról, illetve elvetendőségéről jelen kutatás alapján keveset mondhatunk. Legfeljebb azt, hogy a szintén tanulókból álló, vegyes nemzetiségi almintából eddig senki sem dolgozott külföldön, ellentétben a zsidó iskolák diákjaival. Ez közvetve arra utal, hogy a két diák almintá számára más értelme van a külföldi munkavállalásnak. A forrástáblázat adataihoz $\chi^2 = 33.34866$ és $p < 0.001$ értékek tartoznak, amelyek igen erős szignifikanciát jeleznek.

Az összegzés eddigi eljárását követve azt kell hangsúlyoznunk, hogy a külföldi munkavállalásról körülírt terveket a roma kérdezettek 51 százalékánál találtunk és körükből 10 százalék dolgozott is külföldön. A vegyes nemzetiségi iskolák tanulóinak 33 százaléka a célország megjelöléséig határozott elképzeléseket mondott, de közülük senki sem dolgozott külföldön.

A két adategyüttes átfogóan szemlélve azt mutatja, hogy a sokban hasonló trendektől leginkább azok a megkérdezettek térnek el, *akik egy-egy markáns etnikai-vallási csoporthoz tartoznak. Olyanokhoz, amelyeket vagy a hazai gondolkodás különít el élesen, vagy saját elkülönülésüket a kiválasztottság tudatával önmaguk is több-kevesebb határozottsággal vállalják.* Mindenesetre a hagyományos „kemény változók” hatását messze felülműlják az alminták mentén tapasztalt eltérések.

A kinti tanulás, illetve munkavállalás két sajátos vonzatát, a célországot és az azonnali hazatérés vs. rövidebb-hosszabb külföldi letelepedés közötti döntést a megkérdezettek két alcsoportjában kérdezhettük. A tényekről azt a szűk kört faggathattuk, akik már szereztek saját tapasztalatot, az elképzelésekről pedig azokat, akik legalább a külföldi tanulás, illetve munkavállalás ötletéig eljutottak. Annak érdekében, hogy az összes kérdézet látásmódjába is betekinthessünk, ez utóbbi kérdést nemcsak a megkérdezett személyes döntéséről szerepeltettük, hanem a kint tanuló-dolgozók többségéről kialakított elképzelések mentén is megfogalmaztuk. Adataink arra utalnak, hogy a fantáziák mentén megfogalmazott válaszok közelebb állnak a többségről feltételezett magatartáshoz, mint a saját élménnyel rendelkezők reális gyakorlatához. De ez egy későbbi, a célországokat követő történet.

A reprezentatív főmintában a saját külföldi tanulás-munkavállalás élményével rendelkezők igen alacsony elemszáma (24, illetve 30 személy) a célországok elkülönített áttekintését teljesen esetlegessé tenné. Emiatt indokoltnak tartjuk, hogy ezt csak azok körében tegyük meg, akik valóban végig-gondolták, hogy hol lenne a legjobb tanulniuk, dolgozniuk. A megkérdezettek álláspontját e két kérdésben az alábbi rendezett sorok foglalják össze:

A célországok sorrendje a fantázia szintjén
(%, N = 256, illetve 260)

külföldi tanulás	%	külföldi munkavállalás	%
USA	27	Németország	46
Németország	25	Anglia	12
Anglia	25	Ausztria	11
Franciaország	4	USA	10
Ausztria	3	Franciaország	2
Olaszország	2	Olaszország	2
Ausztrália	2	Ausztrália	2
Japán	1	Kanada	1
Nyugat-Európa más országai együtt	6	Nyugat-Európa más országai együtt	7
Európa más országai együtt	4	Európa más országai együtt	4
Amerika más országai együtt	1	Amerika más országai együtt	1
		Ázsia és Afrika együtt	2

Az említések nyomán elkülönítve is számításba vehető országok Japán és Kanada kivételével azonos sorozatot képeznek. A gazdaságilag legerősebb hét országból hat mindkét rendezett sorban önállóan megjelenik, az említett két ország egymást váltja, és a sorozatban helye van Ausztriának, illetve Ausztráliának. A további országok mindkét sorban a vonal alatti gyűjtőkategóriákba kerültek, mert egyenként egy százaléknál ritkábban említették őket. Az áttekintés legfontosabb tapasztalatainak azt tartom, hogy *a tanulásra jelentősebb arányban alkalmasnak tartott országokat tagoltabban képzelik el* a megkérdezett fiatalok, és inkább *az angol nyelvterületről* fantáziálnak. *Munkavállalási céllal* viszont elsősorban a *német nyelvterületet* veszik számításba. Az *eltéréseket kifejezetten funkcionális szempontok alapján hozott, praktikus döntések eredményének tartom.*

Feltételezhető, hogy mindkét esetben a tanuláshoz, illetve a munkavállaláshoz kapcsolódó reális szempontok alakítják a válaszmegoszlásokat. A külföldi tanulás kapcsán valószínűleg a „nyelvi imperializmusként” is emlegetett angol nyelvűség szívóhatása érvényesül, *mint a célszerűség diktálta választás.* A munkavállalás esetében viszont a gazdasági kapcsolatok jelenlegi és várható trendje mellett *a közelséget tekinthetjük szelekciós szempontnak,* elsősorban a munkavégzésnek a tanulásnál lényegesen kötöttebb keretei miatt.

Összevetve a tanulás, illetve munkavégzés utáni – a hazatérésre vonatkozó – valós döntés tartalmát, a fantázia szintjén mozgó elképzelésekben a hazatérés elképzelt időztését és a külföldön tanulók-dolgozók többségének tulajdonított, a viselkedésükről kialakított képet, módunkban áll annak tisztázása, hogy a kinti tapasztalatokkal rendelkezők lépései mennyire esnek közel a csak fantáziálók reményeihez. Ennek nyomán eldönthető, hogy a vágyakat miképp befolyásolják a kinti időszakban szerzett benyomások. Ugyanezt a másik irányból szemlélve arról alkothatunk képet, hogy mennyire rugaszkodnak el a tervezgetés stádiumában lévők a valóságtól, marasztalóbbnak vélik-e a kinti világot, mint azok a társaik, akik saját élményt szereztek a rövidebb-hosszabb idegenbeli életről.

Elsőként azt kellett tisztáznunk, hogy mi történt a valóságban a külföldön

tanuló, illetve dolgozó fiatalokkal, amikor kinti programjuk befejeződött. A külföldi tanulmányokat követően 66 százalék azonnal hazatért, 34 százalék csak rövidebb-hosszabb kint tartózkodás után jött haza. Igen közeli adatokat ismertünk meg a külföldön munkát vállalók beszámolóí alapján, hiszen 60 százalék azonnal hazautazott, 40 százalék pedig kint maradt egy ideig. *Együttvéve azt mondhatjuk, hogy a saját élménnyel rendelkezők – akár tanultak, akár dolgoztak külföldön – domináns módon a gyors hazatérést választották.*

Egészen más képet alkotnak a megkérdezettek a külföldön tanulók, illetve a kinti munkát vállalók többségének feltételezett döntéseiről. A részletes táblázat helyett ismét elegendőnek látom egyetlen adatsort, az azonnali hazatérést feltételezők arányainak kiemelését, méghozzá a külföldi tanuláshoz, illetve munkavállaláshoz való saját viszony változatai mentén:

A külföldön tanulók többségének azonnali hazatérését feltételezi, a külföldi tanuláshoz való saját viszony szerint
(%, N = 800)

tanult külföldön	33
gondolt rá	25
nem gondolt rá	21
nem tud, nem akar válaszolni	11

Adataink átláthatóvá teszik, hogy minél közelebb voltak egy alcsoport tagjai a külföldi tanulás élményéhez, annál inkább úgy vélték: a kinti tanulás után a többség azonnal hazatér. Azt gondolom, hogy ezek után a külföldi tanulás realitása és az erről alkotott fantáziakép jelentéstartalma közötti eltérések értelmezhetőek.

A saját tanulmányok utáni, reális döntésektől azért esnek ekkora távolságra a többség feltételezett magatartásáról szóló válaszok, mert egészen másról szólnak, mint ami a valóban kint tanulókkal történt. Akik külföldi tanulás után tértek haza, azok átéltek egy ismeretszerző periódust, amely alatt nem csupán valamely iskolai képzés anyagát sajátíthatták el, hanem megismerték egy idegen ország viszonyait, sajátos légkörét és azt a helyzetet, amelyben egy időre *„idegenek lettek a más országában”*. Akik gondoltak külföldi tanulmányokra, azok számára viszont mindezt kevésbé jelenti az előrevetített helyzet, viszont fantáziájukban valószínűleg egy kissé a kívándorlást, *legalább a tanulás célországával való azonosulás ígéretét* jelenti a kinti képzés.

A rendezett sor alapját képező forrástáblázathoz χ^2 151.14189 és $p < 0.0001$ értékek tartoznak, amelyek igen erős szignifikanciát jeleznek.

A külföldi munkavállalás kapcsán az imént megismert jellegzetességhez (a tapasztaltak inkább azonnali hazatérést feltételeznek) hasonló választendenciát is láttunk, de találoztunk egy jellegzetes különbséggel is:

A külföldön dolgozók többségének azonnali hazatérését feltételezi, a külföldi munkavállaláshoz való saját viszony szerint
(%, N = 800)

dolgozott külföldön	33
gondolt rá	25
nem gondolt rá	21
nem tud, nem akar válaszolni	11

A rendezett sor alapját képező forrástáblázathoz χ^2 423.12377 és $p < 0.0001$ értékek tartoznak, amelyek igen erős szignifikanciát jeleznek.

Az azonnal hazatérők valódi arányánál minden csoportban kevesebben vélik, hogy a többség rögtön hazatér, amint befejezte kinti munkáját, de a csoportokra jellemző (már ismert) eltérésekkel.

Ahogy az alcsoportok távolodnak a saját tapasztalattal rendelkezőtől, úgy hiszik egyre kevésbé a fiatalok, hogy a többség azonnal hazatér a kinti munkavégzést követően. Ebben hasonlít a vélekedések trendje arra, amit a külföldi tanulás kapcsán megismertünk, tehát *a saját élmény ez esetben is kijózanítóan hat.*

Amiben eltér a kinti munkavállalók feltételezett döntéseiről a megkérdezettekben élő kép, az a munkavégzők többségének azonnali hazatéréséről szóló válaszok (kis ingadozással) magasabb aránya. Minden csoportban többen gondolják ezt, mint amit a tanulókkal összefüggésben feltételeznek. A különbség hátterében vélhetően a kinti munkavégzés két, egyre gyakoribb okát kell keresnünk. Egyrészt *a hazai elhelyezkedési nehézségeket*, másrészt azt, hogy a kinti munkavállalás igen sokszor nem csupán a megélhetéshez szükséges hazai kereset pótlását jelenti. Mind többen kénytelenek azzal számolni, hogy itthoni céljaik (lakásszerzés, egyéb jelentős értékű vásárlás) fedezetét a hazai kereseti lehetőségek akkor sem biztosíthatják, ha történetesen van állása valakinek. Ily módon *a kinti munkavállalás hazai terveket szolgáló eszközként jelenik meg*, amelynek sikere csak a hazatérést követően realizálható.

Tapasztalatainkat összefoglalva azt tartjuk elsőként kiemelendőnek, hogy a külföldi tanulásról, illetve munkavállalásról *saját élményt a megkérdezettek igen kis hányada szerzett, és a célország elgondolásáig terjedő elképzelése is mindössze egyharmaduknak volt a megkérdezés időpontjáig.* A reprezentatív főmintától jellegzetesen eltérő *helyzetet elsősorban a zsidó középiskolák diákjai és a roma fiatalok körében tapasztaltunk.* A szűkös esélyek mentén megragadhatóvá vált *a vágyak öncenzúrázása: amire a kérdezettek nem vagy alig számíthatnak, arra gondolni is ritkán gondolnak.*

Fontosnak tartjuk annak ismételt hangsúlyozását, hogy az elképzelésekben számításba vett célországok *a kinti tanulás, illetve munkavállalás funkcióbeli különbségei mentén elválnak az angol, illetve a német nyelvterület országai szerint.*

A realitások, illetve a külföldi tanulási, munkavállalási szándékok előfordulása jelentősen befolyásolják a kint tartózkodás utáni hazatérésről megismert vélekedéseket. *A külföldi tanulás, munkavállalás élményétől távolabb állók inkább feltételezik a rövidebb-hosszabb kinti letelepedést, míg az élményközeleli helyzetűek inkább a kint tartózkodás itthonra értelmezett funkciójából kiinduló álláspontot vallottak.*